

UDC: 371

LBC: 60.81; 60.82; 60.88

MJ № 348

 10.33864/2617-751X.2025.v8.i6.294-308

DEVELOPMENT OF THE AZERBAIJANI EDUCATION SECTOR AND DEVELOPMENT DIRECTIONS OF HUMANISTIC VALUES FORMATION

Lale Mammadova*

Abstract. The article is devoted to humanistic values, which form the foundation of essential social behaviors and ethical relationships in society. These values play a crucial role in shaping individuals and ensuring the development of society. Values such as love, tolerance, respect, and compassion play a leading role in regulating human psychology and social interactions, as well as in maintaining peace and mutual understanding within society. This paper provides an in-depth analysis of the essence of humanistic values, their significance and application in the education sector, and recent development directions of the Azerbaijani education system. The findings indicate that innovations in educational content and methodology have increased the relevance of humanistic principles in teacher-student relationships. At the same time, the implementation of state programs aimed at educational development, strengthening the material-technical base, and participation in international educational initiatives have laid the foundation for significant progress in this field. The article also emphasizes the necessity of a humanistic approach in improving the quality of education, developing human capital, and shaping future generations. In our study, we examine humanistic values, their nature in the education sector, and the current state of education in Azerbaijan.

Keywords: Education sector, humanistic values, development of education, humanistic principles

* Doctoral student in the specialty- Teacher Training and Activity, Azerbaijan State Pedagogical University; Baku, Azerbaijan

E-mail: lalemammadova.edu@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-6006-0018>

To cite this article: Mammadova, L. [2025]. DEVELOPMENT OF THE AZERBAIJANI EDUCATION SECTOR AND DEVELOPMENT DIRECTIONS OF HUMANISTIC VALUES FORMATION. "Metafizika" journal, 8(6), pp.294-308.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i6.294-308>

Article history:

Received: 25.06.2025

Accepted: 21.07.2025

Published: 04.09.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

УДК: 371

ББК: 60.81; 60.82; 60.88

МЖ № 348

 10.33864/2617-751X.2025.v8.i6.294-308

РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО СЕКТОРА АЗЕРБАЙДЖАНА И НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ

Лала Маммадова*

Абстракт. Рассматриваемая статья посвящена гуманистическим ценностям, которые лежат в основе важных социальных моделей поведения и этических взаимоотношений в обществе. Эти ценности играют значительную роль в формировании личности и развитии общества. Такие качества, как любовь, толерантность, уважение и милосердие, играют ведущую роль в регулировании психики человека и социальных связей, а также в обеспечении мира и взаимопонимания в обществе. В статье подробно анализируется суть гуманистических ценностей, их значение и возможности применения в системе образования, а также основные направления развития образовательного сектора Азербайджана в последние годы. Анализ показывает, что происходящие изменения в содержании и методике обучения усилили актуальность гуманистических принципов во взаимоотношениях между учителем и учеником. Одновременно реализация государственных программ, направленных на развитие образования, укрепление материально-технической базы и участие в международных образовательных инициативах, создали основу для значительного прогресса в данной сфере. В статье также подчёркивается необходимость гуманистического подхода в повышении качества образования, развитии человеческого капитала и формировании будущих поколений. В нашей работе рассматриваются гуманистические ценности, их суть в системе образования, а также текущее состояние образования в Азербайджане.

Ключевые слова: образовательный сектор, гуманистические ценности, развитие образования, гуманистические принципы

* Аспирант по специальности- Подготовка и деятельность учителя, Азербайджанский государственный педагогический университет; Баку, Азербайджан

E-mail: lalemmammadova.edu@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-6006-0018>

Цитировать статью: Маммадова, Л. [2025]. РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО СЕКТОРА АЗЕРБАЙДЖАНА И НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ. *Журнал «Metafizika»*, 8(6), с.294-308.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i6.294-308>

История статьи:

Статья поступила в редакцию: 25.06.2025

Отправлена на доработку: 21.07.2025

Принята для печати: 04.09.2025

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

UOT: 371

KBT: 60.81; 60.82; 60.88

MJ № 348

 10.33864/2617-751X.2025.v8.i6.294-308

AZƏRBAYCAN TƏHSİL SEKTORUNUN İNKİŞAFI VƏ HUMANİST DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASININ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Lalə Məmmədova*

Abstrakt. Baxılan məqalənin həsr olunduğu humanist dəyərlər cəmiyyətdə vacib sosial davranış formalarının və etik münasibətlərin əsasını təşkil edir. Bu dəyərlər fərdlərin formalaşması və cəmiyyətin inkişafı baxımından mühüm rol oynayır. Sevgi, tolerantlıq, hörmət və mərhəmət kimi dəyərlər insan psixikasının və sosial münasibətlərin tənzimlənməsində, eləcə də cəmiyyət daxilində sülhün və qarşılıqlı anlaşmanın təmin olunmasında aparıcı rol oynayır. Bu məqalədə humanist dəyərlərin mahiyyəti, onların təhsil sektorundakı əhəmiyyəti və tətbiqi imkanları, eləcə də Azərbaycan təhsil sisteminin son dövrlərdəki inkişaf istiqamətləri geniş şəkildə təhlil olunmuşdur. Təhlillər göstərir ki, təhsilin məzmununda və metodologiyasında baş verən yeniliklər müəllim və şagird münasibətlərində humanist prinsiplərin aktuallığını artırmışdır. Eyni zamanda, Azərbaycanda təhsilin inkişafı istiqamətində həyata keçirilən dövlət proqramları, maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi və beynəlxalq təhsil təşəbbüslərində iştirak bu sahədə əsaslı irəliləyişlərə zəmin yaratmışdır. Məqalədə, həmçinin təhsilin keyfiyyətinin artırılması, insan kapitalının inkişafı və gələcək nəsillərin formalaşmasında humanist yanaşmaların zəruriliyi vurğulanmışdır. Məqələmizdə humanist dəyərlər, onların təhsil sektourunda mahiyyəti və həmçinin Azərbaycanda təhsil sektoru incələniəcəkdir.

Açar sözlər: Təhsil sektoru, humanist dəyərlər, təhsilin inkişafı, humanist prinsiplər

* Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin “Müəllim hazırlığı və fəaliyyəti ixtisası” doktorantı; Bakı, Azərbaycan
E-mail: lalemammadova.edu@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0005-6006-0018>

Məqaləyə istinad: Məmmədova, L. [2025] AZƏRBAYCAN TƏHSİL SEKTORUNUN İNKİŞAFI VƏ HUMANİST DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞMASININ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ. *“Metafizika” jurnalı*, 8(6), səh.294-308.
<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2025.v8.i6.294-308>

Məqalənin tarixəsi:

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 25.06.2025

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 21.07.2025

Çapa qəbul edilmişdir: 04.09.2025

1.Giriş

Təhsil sistemi çox diqqət tələb edən uzunmüddətli bir prosesdir. Bu proses boyu hər bir irəliləyiş yeni sistemlərin tədqiqi, təkmilləşməsi, paylanması və birləşdirilməsi mərhələlərini əhatə edən sistematik bir irəliləyişdən keçir. Müasir dünya müxtəlif sahələrdə, o cümlədən sosial, iqtisadi və səhiyyə sektorlarında, xüsusən də məlumatların istehsalı, istifadəsi və yayılması ilə bağlı əhəmiyyətli dəyişiklik keçirir. 20 il öncə İKT vasitələrinin sahələrə inteqrasiyası düşünülmürdü, lakin müasir günümüzdə inkişaf etmiş ölkələrin təhsil sistemində müasir texnologiyaların rolu olduqca böyükdür. İnformasiya cəmiyyətinə nail olmaq prosesində biliyə əsaslanan transformasiya hərəkəti insanların təhsildən gözləntilərinin daha müxtəlif olmasına səbəb olmuşdur. Nəticədə, məktəblər sadəcə məlumat ötürməkdən daha çox yaradıcı müəssisələrə çevrildilər. Məktəblər indi fərdləri anlama, təhlil və problem həll etmə kimi qabaqcıl qabiliyyətlərlə təchiz edirlər. Dəyişikliklər tələbə profillərində də özünü büruzə verdi. Keçmişdən gələn ənənəvi davranışlı uşaqlar anlayışı müstəqil seçim etmək, özünə inamı inkişaf etdirmək, qərarlarının nəticələrini qəbul etmək, hüquq və öhdəliklərini dərk etmək qabiliyyətinə malik olan fərdlərin yetişdirilməsi ideyası ilə əvəz edilmişdir.

Elm və texnologiyanın sürətli inkişafı bu gün sosial strukturun sürətli transformasiyasını tələb edir beləki təhsil sisteminin məqsəd, çərçivələrində əsaslı dəyişikliklərə səbəb olur. Cəmiyyətin sosial strukturunu inkişaf edən informasiya və texnologiyaya uyğunlaşdırmaq, eləcə də yaranan problemləri həll etmək bacarığı onun mədəni irsinə, təhsil sisteminin strukturuna, məzmununa və keyfiyyətinə əsaslanır. Bu yeni dövrə uyğunlaşma həmçinin, yenidənqurma prosesi təhsilin məqsəd və metodlarında yeni yanaşmalar tələb edir. Bu, həmçinin təlimatçıların şərti vəzifələrində dəyişikliklərlə nəticələnir. Bununla belə, təhsil sistemi gələcəkdə ciddi dəyişikliklərə və irəliləyişlərə məruz qalacaqdır.

2.Azərbaycanda təhsil sistemi

2003-cü ildən başlayaraq Azərbaycanda modernləşmə gündəliyinin həyata keçirilməsi təhsil sektorunun tərəqqisini xeyli sürətləndirmişdir. Dövlət büdcəsindən təhsil sahəsinə 2 milyard manat vəsait ayrılmış, bu sahəyə investisiyalar 300 milyon manata çatdırılmışdır. Bundan əlavə, Azərbaycan Prezidenti təhsil sisteminin inkişafına yönəlmiş bir sıra rəsmi təşəbbüs və sərəncamlar verib. "Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsil müəssisəsində "Təhsilin yenilənməsi" (2007-2010-cu illər) Dövlət Proqramı həm maddi-texniki baza, həm təşkilati-hüquqi aspektlər, həm də tədris metodikası baxımından zəruri şəraitin yaradılması, təhsilin yüksək keyfiyyətlə təmin edilməsi məqsədilə həyata keçirilmişdir. Müasir standartlara cavab verən məktəbəqədər təhsil xidmətləri Proqramı ölkədə məktəbəqədər təhsilin

bütün sosial təbəqələr üçün əlçatan olmasını və məktəbəqədər təhsil sisteminin sosial-iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasını nəzərdə tutan “Azərbaycan Respublikasında yeni ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi, mövcud məktəblərin əsaslı təmiri və müasir tədris avadanlıqları ilə təmin edilməsi” (2003-2007), “Məktəb tikintisi” (2008-2013), “Məktəblərin əsaslı təmiri” (2008-2013) və “Ümumi təhsil müəssisələrinin avadanlıqla təminatı üzrə İnkişaf Proqramları”nın imzalanması bu sahədə infrastruktur layihələrinin uğurla başa çatdırılması üçün həm resurslar, həm də hüquqi baza baxımından möhkəm zəmin yaradıb. Bakı şəhəri daxilində rayon və icmaların iqtisadi tərəqqisi təhsilin tərəqqisində mühüm rol oynayır [Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi. 2023: Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 2009].

Azərbaycanın gələcəyini müəyyənləşdirən mühüm amil ölkənin gənc əhalisinin dünyanın müxtəlif mütərəqqi demokratik dövlətlərindəki mötəbər təhsil müəssisələrində təhsil almasına və bununla da daha çox ictimai maraq doğurmasına təminat verən hazırkı dövlət proqramıdır. Bu proqram çərçivəsində çoxsaylı azərbaycanlı gənc təhsil almaq üçün artıq nüfuzlu beynəlxalq universitetlərə ugöndərilib.

Daha geniş mənada İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə təhsil sisteminin inkişafı dövrünü iki mərhələdən ibarət adlandırmaq olar. Təhsil infrastrukturunun yaradılmasını nəzərdə tutan birinci mərhələ başa çatmaq üzrədir. Prezident İlham Əliyev Bakıda keçirilən İkinci Beynəlxalq Humanitar Forumda çıxışı zamanı təhsilin imperativ olduğunu vurğulayaraq bildirib ki, təhsilin keyfiyyəti cəmiyyətə, xüsusən də az inkişaf etmiş xalqlara əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Azərbaycanda biz bu sahəyə böyük önəm veririk. Azərbaycan artan intellektual təbəqə elm və təhsildə böyük irəliləyişlərlə tam savadlılıq səviyyəsinə çatmışdır. Təhsil hər bir cəmiyyətin tərəqqisinin əsas təşviq vasitələrindəndir. Hər bir ölkənin həm indiki, həm də gələcəkdə inkişafı onun intellektual imkanlarından asılı olacaqdır [İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti.2013].

Bundan əlavə, müasir təhsil sistemində danılmaz tərəqqi ilə birlikdə həllini tapa bilən problemlər də mövcuddur. Buna baxmayaraq, müasir təhsilin davam edən tərəqqisi ilə innovativ həllər tələb edən problemlərin ortaya çıxması qaçılmazdır. Şübhəsiz ki, bu sahədə yeni problemlər də ortaya çıxacaq. Elmi və texnoloji tərəqqi qlobal miqyasda təkamül etməyə davam etdikcə, müasir təhsil sisteminin bu inkişaflardan ayaqda qalması zəruridir. Beləliklə, sivil cəmiyyətə nail olmaq üçün dövlət, həmçinin ictimaiyyətin təhsil sektorunu narahat edən problemlərin həllində əməkdaşlıq etməsi və həll yollarını fəal şəkildə axtarması zəruridir. Etiraf etmək lazımdır ki, Azərbaycanın təhsil sektorunda inkişaf tendensiyası ilə yanaşı müəyyən problemlər də mövcuddur.

Həqiqətən də, bu məsələləri təsnif etdikdən sonra bu sektorun böyümənin ikinci mərhələsinə aid olduğu aydın olur. Təhsil işçilərinin əməyinin kifayət qədər ödənilməməsi və hüquqi vəziyyəti, təhsil müəssisələrində müəllim-şagird münasibətlərinin formal dinamikası, repetitorların şagirdləri məktəb mühitindən uzaqlaşdıran geniş yayılmış, valideynlərə əsassız olaraq baha başa gələn ixtisaslaşdırılmış hazırlıq kursları və digər narahatlıqlar bunlardır. dərin təəssüf hissi doğurur. davamlı olub-olmaması. Ən xoşagəlməz hal odur ki, qeyd olunan məsələlərlə bağlı vəziyyət gərginləşir və bir çox incəliklərin üzə çıxmasına səbəb olur.

Hər bir Azərbaycan vətəndaşı başa düşür ki, Avropaya inteqrasiya proqramı Azərbaycan cəmiyyətinin bütün aspektlərindəki standartları qabaqcıl dövlətlərin standartlarına uyğunlaşdırmalıdır. Təsadüfi tərəqqinin qarşısını almaq üçün milli səviyyədə təhsilin inkişafı üçün aydın məqsədlərin müəyyən edilməsi vacibdir. Yaxın gələcəkdə Azərbaycanın təhsil sistemi bir sıra problemlərlə üzləşəcək ki, onlar uğurla həll edilərsə, keyfiyyətin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməsinə səbəb ola bilər:

İlk növbədə, Azərbaycanın ÜDM-in tədqiqata və innovasiyaya ayrılmasını artırmaq üçün 3 faizlik həddə çatmaq vacibdir. Azərbaycanda bu göstərici 0,2 faiz olduğu halda, Belçika, Avstriya, Finlandiya, Almaniya, Danimarka və digər qabaqcıl Avropa ölkələrində bu göstərici 3 faizi ötür.

Bundan başqa, orta məktəb məzunlarının 40 faizinin ali məktəblərə qəbul səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə artırılmasına ehtiyac var. Hazırda Azərbaycanda bu rəqəm 30 faiz təşkil edir ki, bu da ciddi təşviş doğurur və müasir dövrün ən aktual məsələsi kimi gündəmə gəlir.

Bundan əlavə, beynəlxalq təhsil proqramlarında iştirak edən gənclərimizin sayının artırılması zəruridir. Onların elmi-pedaqoji potensialından istifadə etməklə biz ölkəmizdə təhsil qarşısında duran vəzifələri səmərəli şəkildə həll edə bilərik, bununla biz ölkəmizdə təhsilin dərin inkişafına nail ola bilərik.

Bundan əlavə, pedaqoqların səriştəsini artırmaq üçün daha təkmil elmi-metodiki proqramların operativ şəkildə işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi zəruridir. Müasir təhsil sistemi kontekstində yeni perspektivdən fəal və yaxud interaktiv tədris metodlarını tətbiq etmək bacarığına malik elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Dəqiq elmlər (riyaziyyat, kimya, biologiya və s.) sahəsində kifayət qədər təcrübəli mütəxəssislərin (professorlar, dosentlər) olmaması sonrakı təhsil illərində ciddi çətinliklərə səbəb ola bilər.

Bundan başqa, magistratura və doktorantura pillələrində yüksək ixtisaslı elmi və pedaqoji mütəxəssislərin yetişdirilməsi, eləcə də onların gələcək perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi təhsil islahatlarında həlledici məsələdir.

Magistratura ali təhsilin ikinci pilləsi olmaqla məzmunu, formatı və elmi axtarışlara uyğunluğu baxımından arxada qalır.

Şəkil 1. Azərbaycan Respublikası ÜDM –də təhsilə xərclərinin payı, %

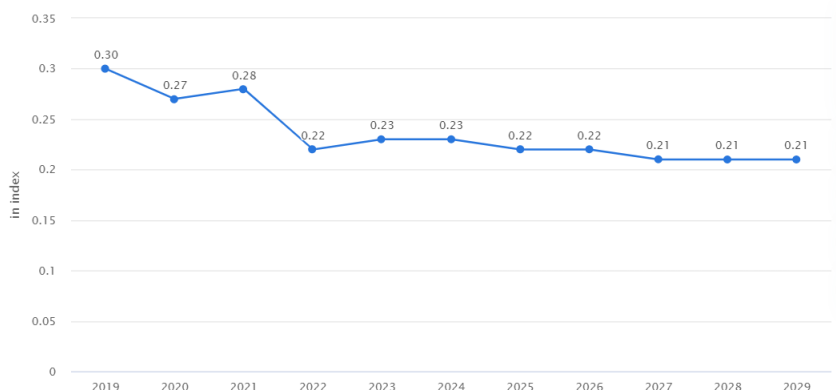
Mənbə: The World Bank. 2023

Beləliklə 2000 ci ildə 3.9% növbəti illərdə azalmalar olmuşdur. Bu rəqəm 2020- ci ildə 4.6 % qalxmış və 2022- ci ildə isə 2.9% qədər düşmüşdür

Azərbaycanda təhsil sistemini bütövlükdə nəzərdən keçirdikdə, keçmişlə gələcək arasında həm kəmiyyətində, həm də keyfiyyətində nəzərəçarpacaq fərqlər müşahidə edə bilərik [State Program on Informatization of the Education System in the Republic of Azerbaijan, 2008-2012].

Texnologiyanın inkişafı indi bizə gələcək hadisələrlə bağlı dəqiq proqnozlar verməyə imkan verir. Texnologiya, elm, riyaziyyat, səhiyyə və digər sahələr də daxil olmaqla müxtəlif sahələrdə potensial gələcək inkişafı haqqında müzakirələr və fərziyyələr kimi, təhsilin gələcəyi ilə bağlı proqnozlar vermək üçün iştirak etməyimiz vacibdir. Təhsil sistemlərinin əsas məqsədi millət üçün prioritet olan ixtisaslı işçi qüvvəsi yetişdirmək və əhaliyə təhsili verməkdir.

Şəkil 2. Azərbaycan global innovasiya indeksi

Mənbə: <https://www.statista.com/outlook/co/socioeconomic-indicators/azerbaijan#social-progress>

Azərbaycanda qlobal innovasiya indeksi 2019-cu ildə 0.30 % təşkil etmiş, bu faiz aşağı düşərək 2024-cü ildə 0.23 % təşkil etmiş və proqnozlara əsasən 2029- cu ildə bu faiz 0.21 –nə çatmışdır.

Cədvəl 1. Təhsilin əsas göstəriciləri (tədris ilinin əvvəlinə)

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin (ilin sonuna) - cəmi	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	1677	1680	1706	1722	1750	1785	1803	1840	1825	1828	1844
Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların sayı, nəfər	111090	107699	116049	117239	118685	124221	126866	128826	126509	125318	118071
dövlət	109616	106138	113805	114842	115622	120383	121939	122398	121385	119851	112305
qeyri-dövlət	1474	1561	2244	2397	3063	3838	4927	6428	5124	5467	5766
Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində qızların sayı cəmi, nəfər	5635	5403	5383	5428	5487	5762	5913	6021	5902	5840	5527

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/education/>

2012-2022-ci illəri əhatə edən məktəbəqədər təhsil müəssisələri və uşaqların qeydiyyat rəqəmləri haqqında məlumatlar uşaqların təhsilində diqqətəlayiq nümunələri ortaya qoyur. Bu onillik ərzində məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin ümumi sayında ardıcıl artım müşahidə olunub ki, bu da 2012-ci ildəki 1677-dən 2022-ci ildə 1844-ə çatıb. Azyaşlı uşaqların təhsil ehtiyaclarını ödəmək imkanlarının genişlənməsi bu artımda özünü göstərir.

Müəssisələrin əsas hissəsi dövlət müəssisəsidir, onların sayı 2012-ci ildəki 1637-dən 2022-ci ildə 1696-ya qədər cüzi şəkildə artdı. Əksinə, qeyri-dövlət

qurumları 2012-ci ildə cəmi 40-dan 2022-ci ildə 148-ə yüksələrək əhəmiyyətli dərəcədə artım yaşadılar. özəl və alternativ təhsil təminatçılarının məktəbəqədər təhsil sektorunda getdikcə daha böyük rol oynadığını bildirir.

Bu müəssisələrdə uşaqların qeydiyyatı 2019-cu ildə 128 826 nəfərlə ən yüksək həddə çatmış, 2022-ci ildə 118 071 nəfərə qədər gələcək illərdə cüzi azalma ilə müşahidə edilmişdir. Məktəbəqədər təhsilə davamiyyətin artması və sonradan azalması demoqrafik dəyişikliklər, hökumətin təsirləri ilə əlaqələndirilə bilər.

Uşaqların əksəriyyəti dövlət müəssisələrində qeydiyyatdan keçib, onların sayı müxtəlif olmaqla, 2019-cu ildə pik həddinə 122,398 nəfərə çatıb və sonradan 2022-ci ilə qədər 112,305-ə enəcək. Bunun əksinə olaraq, hökumətə bağlı olmayan müəssisələrdə tələbələrin sayında davamlı artım müşahidə olunubdur. Bu, onların artan əhəmiyyətini və əhali daxilində xüsusi qruplar üçün potensial cəlbədiciyini vurğulayır.

Analoji mənzərəni qızların məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə qəbulunda da müşahidə etmək olar. Qadın fərdlərin sayı 2012-ci ildəki 51.635-dən 2019-cu ildə maksimum 60.216-ya yüksəldi və daha sonra 2022-ci ildə 55.276-ya qədər azaldı. Bu qızların əksəriyyəti yenidən dövlət müəssisələrində qeydiyyatdan keçdi. Digər tərəfdən, qeyri-hökumət təşkilatları 2012-ci ildəki 699-dan 2022-ci ildə 2699-a yüksəlməklə, qız tələbələrin qəbulunda ardıcıl artım nümayiş etdirib.

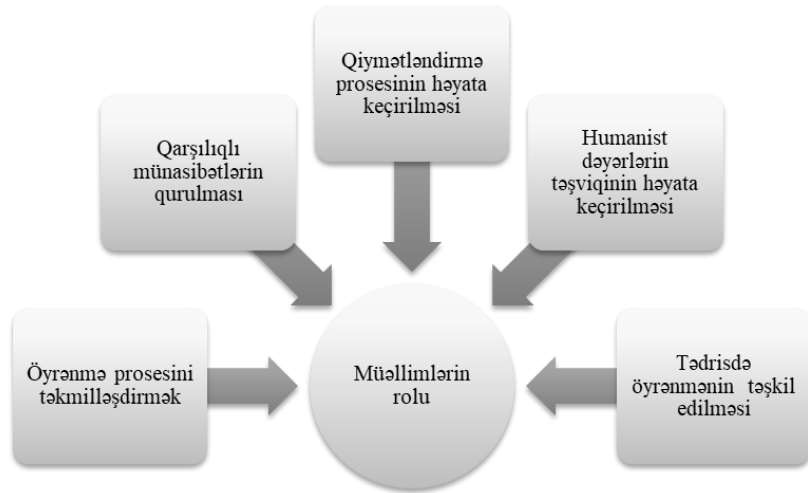
3.Təhsildə humanist prinsiplərin mahiyyəti

Gələcəyin müəllimlərin məqsədlərindən kənara çıxan təhsil sisteminin müxtəlif aspektlərə, o cümlədən müəllimlərin motivasiyası və nailiyyətlərinə mənfi təsir edəcəyi gözlənilir. Odur ki, təhsil sistemlərinin təməl sütunu olan müəllimlik peşəsinə daxil olmağa hazırlaşan gələcək müəllimlərin təhsilin gələcəyi ilə bağlı gözləntilərini, arzularını və istəklərini üzə çıxarmaq çox vacibdir. Hazırda bütövlükdə milli təhsil sistemində, konkret olaraq müəllimlik peşəsində tələbə profili, maliyyələşdirmə, siyasət, müəllimlərin humanist davranışı və proqram kimi qarşıya çıxan problemlər davamlı sosial müzakirələrin mövzusuudur.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, sosial infrastruktur, xüsusən də təhsil xidmətləri insan kapitalının inkişafında mühüm rol oynayır. Bu baxımdan indiki “bilik iqtisadiyyatı” dövründə təhsil xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi yolu ilə əhəlinin bilik və təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi həlli vacib və aktual məsələlərdən biri kimi qiymətləndirilir. Sənayeləşmiş ölkələrin təcrübə sübutları göstərir ki, təhsilə sərmayə qoyuluşu, böyük maliyyə yükü olmasına baxmayaraq, uzunmüddətli maliyyə gəlirləri verə bilər. Amerikalı alim Piter Drukerin fikrincə, inkişaf etmiş ölkələr Ümumi Milli Məhsulun (ÜDM) təxminən 20%-ni təhsilə və onun inkişafına ayırır. Bundan başqa, ÜDM-nin 3-

5%-ni xüsusi olaraq yeni tədqiqatların yaradılmasını nəzərdə tutan tədqiqat və inkişaf (R&D) fəaliyyətlərinə ayırırlar.

Sxem 1. Təhsil sistemində müəllimlərin rolu

Mənbə: [Bakar, və b., 2015]

Azərbaycan Respublikasının təhsilə etdiyi yatırımlar son illərdə olduqca artmışdır, beləki innovasiyaların təhsilə integrasiyası daima diqqət mərkəzində olmuşdur. Aşağıdakı şəkilə 2000-2022 ci illər arasında Azərbaycan Respublikasında təhsilə yönələn vəsaitlər qeyd edilmişdir.

Təhsil qurumları, təşkilatları və nəhayət, bütün ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisində həlledici rol oynadığını nümayiş etdirir. Bunu nəzərə alaraq, mövcud bazar şəraitini nəzərə alaraq, əhaliyə göstərilən təhsil xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və əhalinin ümumi təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi prioritet məsələdir. Təhsil xidmətləri cəmiyyətin etik və intellektual yüksəlişini vurğulamaqla fərdlərin xüsusi peşə və sertifikatlar əldə etmək ehtiyacını qarşılayır.

Son illər ümumi olaraq təhsil sektorunda bir sıra problemlərin artması təhsil xidmətlərinin keyfiyyətinin aşağı düşməsi ilə nəticələnib. Bu məsələlərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- Təhsilə ayrılan maliyyə vəsaitlərinin səmərəsiz idarə olunması;
- Hər 10 000 nəfərə düşən ali və orta ixtisas təhsili məktəblərinə qəbul səviyyəsinin aşağı olması;
- Təhsil sektorunda qanunvericilik bazasının günümüzə uyğun olmaması;
- Planlaşdırılmamış təhsil islahatları;
- Təhsil alanlar üçün təhsilə çıxışın məhdudlaşdırılması;
- Ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə qəbulun məhdudlaşdırılması;

- Ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə qəbulun mürəkkəb mexanizmləri;
- Xüsusilə mühəndislik, sənaye və kənd təsərrüfatı sahələrində peşəkar və orta ixtisaslı kadrlara tələbatın azalması;
- Təhsilin keyfiyyətinin aşağı olması [American University. 2019].

Təhsilin keyfiyyətinin aşağı düşməsi insanların təhsil və intellektual qabiliyyətlərinin müvafiq olaraq aşağı düşməsi ilə nəticələnir ki, bu da sonradan getdikcə daha çox aktual problemlərin yaranmasına səbəb olmaqdadır. Təhsil xidmətləri digər qeyri-maddi aktivlərdən fərqlənir, çünki onların istehsalı və istifadəsi ilə bağlı unikal xüsusiyyətlərə malikdir.

Təhsil xidmətinin keyfiyyəti əhalinin intellektual və təhsil standartlarının yüksəldilməsində təhsil xidmətinin keyfiyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təhsil xidmətinin keyfiyyəti resipiyentin konkret peşə və ixtisası tam başa düşməsinə, habelə onların əldə edilmiş bilikləri səmərəli tətbiq etməsinə əsaslanaraq qiymətləndirilir. İstehlakçılar bir neçə mənbədən olan vəsaitlərdən istifadə etməklə təhsil xidmətlərinin xərclərini ödəmək imkanına malikdirlər. Təhsilin maliyyələşdirilməsi mənbələrini aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

- Dövlət və yerli büdcələrdən birbaşa vəsaitlərin ayrılması, habelə tələbələrə qısamüddətli kreditlərin verilməsi;
- İstehlakçıların şəxsi vəsaitlərinin istifadəsi;
- Fərdi təhsil və peşəkar inkişaf üçün müəssisə və təşkilatlardan maliyyə dəstəyi;
- İctimai təşkilatlar, xeyriyyə cəmiyyətləri və digər oxşar mənbələrdən maliyyələşmə.

Etiraf etmək lazımdır ki, xərclərin kim tərəfindən ödənilməsindən asılı olmayaraq, təhsil xidmətlərinin göstərilməsi ümumilikdə insanların təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsinə faydalı təsir göstərir. Təəssüflər olsun ki, son illər ölkədə əhaliyə göstərilən təhsil xidmətlərinin keyfiyyətinin aşağı düşməsi müşahidə olunur. Bundan əlavə, əhalinin əksəriyyəti aşağı sosial rifah və təhsil sektorunda aşağı əməkhaqqı ilə üzləşir. Bundan əlavə, qənaətbəxş islahatların aparılmaması təhsilin keyfiyyətinin bütövlükdə aşağı düşməsinə səbəb olub.

Təhsil hər bir dövlət üçün mühüm sektordur, çünki millətin siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni yüksəlişinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bundan əlavə, yeni formalaşmış cəmiyyətdə mənəvi idealların aşılmasına da kömək edir. Buna görə də hər bir müstəqil dövlət təhsilin inkişafına böyük önəm verir.

Müasir təhsil sistemi müasir cəmiyyətin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Bu sivil sahənin tərəqqisi bu cəmiyyətlərin tərəqqisinə və millətin daxilində səylərin bütün sahələrində nailiyyətlərin çoxalmasına kömək edir. Təhsil hər bir insana dərin təsir göstərir və onun faydalı nəticələri mədəni cəmiyyətin tərəqqisinin

bütün mərhələlərində görünür. Bütün bu amilləri nəzərə alaraq əminliklə demək olar ki, təhsil aşağıdakı kimi xidmət edir:

- Cəmiyyətin inkişafı üçün vasitə;
- İntellektual potensialın yetişdiricisi;
- Fərdlər üçün perspektivli gələcəyin yaradıcısı;
- Yoxsulluğun aradan qaldırılması və rifahın yüksəldilməsi;
- Ədalətli cəmiyyətin qurulmasının vacib elementi;
- Vətəndaşlar arasında məhsuldar düşüncənin aparıcısı;
- Ümumi şəxsi və ya kollektiv inkişafın köməkçisi;
- Milli-mənəvi dəyərlərin tənzimləyicisi;
- İnsan kapitalının qurucusu və s.

Təhsil sektoru həm cəmiyyət, həm də dövlətin inkişafı üçün vacib sahədir və onun inkişaf məsələləri mühüm prioritetdir.

Müasir təhsilin humanist əsaslarına dair çoxsaylı tədqiqatlar və toplanmış pedaqoji təcrübə müasir təhsildə humanizmin təbiiqi üçün aşağıdakı tövsiyələri müəyyən etməyə imkan verir:

- Humanist təhsil mühiti;
- Motivasiya-dəyər münasibəti;
- Davam edən təhsil fəaliyyəti yaratmaq istiqamətində müəllim;
- Mədəni, iqtisadi, sosial xüsusiyyətləri, tələbələrin təhsil səviyyəsi, əhalinin strukturu nəzərə alınmaqla;
- İnformativ təhsil vasitəsilə məzunun müasir texnoloji və sosial mühit haqqında bir şəxsiyyət kimi məlumatlı olmasını təmin etmək;
- Mədəni komponentlərin inkişafını və şəxsiyyət yetkinliyinin formalaşmasını prioritet istiqamətə çevirmək;
- Təhsil xidmətlərinin şaxələndirilməsi;
- Təhsil subyektlərinin psixoloji və yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması;
- Müəllim və şagird arasındakı subyekt-subject münasibətinə istinad etmək;
- Şagirdlərin şəxsiyyətinin inkişafı üçün əlverişli mühit yaradacaq bir şəxs kimi müəllimin rolunu vurğulamaq;
- Təhsilin diferensiasiyası;
- Hər bir tədris fənni şəxsiyyətin mütərəqqi inkişafına imkan verən artan mürəkkəbliyə malik müvafiq təhsil fəaliyyətinə cəlb etmək;
- Özünütəhsil və şəxsi təlimin birləşməsi;
- Fəaliyyətin pedaqoji uğura aparan şəkildə təşkili;

- Pedaqoji əməkdaşlıq mühitinin təşkili, təhsil subyektinin şəxsiyyətinin ən yüksək dəyər kimi tanınması və onlarda cəmiyyət haqqında şəxsi mənalı ideyanın formalaşdırılması;
- Dərsə tədris fənninin fərdi inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq müxtəlif mürəkkəblikdə olan çoxsəviyyəli tapşırıqlar kompleksinin daxil edilməsi;
- Texnologiya dəyişkənliyinin, təhsil və təlim məzmununun həyata keçirilməsi, tələbələrə seçim hüququnun verilməsi;
- Dialoq şəklində ünsiyyət rejimi ilə xüsusi ünsiyyət mühitinin yaradılması;
- Məsələləri araşdırarkən etik aspektlərdən və mədəni yanaşmalardan istifadə;
- Təfəkkür müstəqilliyinin aktivləşdirilməsi, tələbələrin fərdiliyinin təzahürünə inam, təhsilin axtarış xarakterinin aktivləşdirilməsi, pedaqoji fəaliyyət zamanı məxfi mühit;
- Hər bir tapşırığın insan məqsədinə, dünyagörüşü ideyasına yönəldilməsi, müxtəlif pedaqoji elementlərdən istifadə edilməsi.

Humanist layihələr həyat tərzı və dünyagörüşü səviyyəsində siyasi, milli, fəlsəfi, qlobal, estetik, əxlaqi, həyatı mənalı, elmi, ekoloji, sivil və digər bəşəri dəyərləri tərbiyə edir və inteqrasiya edir [Aloni, 2011: Rustan Effendi, və b., 2020].

4.Nəticə

Təhsil müəssisələri ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisində həlledici rol oynayır. Maliyyə resurslarının səmərəsiz idarə edilməsi, qəbul dərəcələrinin aşağı olması, qeyri-adekvat qanunvericilik bazası, planlaşdırılmamış islahatlar, məhdud giriş, mürəkkəb qəbul mexanizmləri, ixtisaslı kadrlara tələbatın azalması, korrupsiya və keyfiyyətin aşağı olması kimi müxtəlif problemlər səbəbindən təhsil xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi prioritet məsələdir. Bu məsələlər təhsil və intellektual qabiliyyətlərin azalmasına gətirib çıxarır, aktual problemlər yaradır. Təhsil xidmətləri istehsal və istifadə baxımından unikalıdır və bu, onları cəmiyyətin yüksəlişi üçün zəruri edir. Məhz təhsil sektorunun inkişafında həll edici amillərdən birisi təhsil sahəsində müəllimlərin humanit dəyərlər çərçivəsində pedaqoji fəaliyyətlərini həyata keçirməsidir. Həmçinin, məqaləmizdə Azərbaycan mövcud təhsil infrastrukturunun inkişafı və günümüzdə vəziyyəti haqqında məsələlərə toxunulmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası. (2009). *Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*. <https://e-qanun.az/framework/18343>

2. Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi. (2023). Ümumi məlumat. https://edu.gov.az/general-education/umumi-melumat_310
3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. (2024). <https://www.stat.gov.az/>
4. Əliyev, İ. (2013). *Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası*. <https://president.az/az/articles/view/9779>
5. Aloni, N. (2011). Humanistic education: From theory to practice. In *Education and humanism* (35–46). Brill.
6. American University. (2019). *Global education issues: Making a difference through policy*. <https://soeonline.american.edu/blog/global-education-issues/>
7. Bakar, N., Daud, N., Nordin, N., & Abdullah, A. H. (2015). Developing integrated pedagogical approaches in play pedagogy: Malaysian experiences. *Asian Social Science*, 11(4), 234–245. <https://doi.org/10.5539/ass.v11n4p234>
8. Rustan Effendi, Y., Ibrahim, B., Nyoman Sudana Degeng, I., & Arifin, I. (2020). Humanistic Approach to Principal's Leadership and its Impacts in Character Education Strengthening. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 8(2), 533–545. <https://doi.org/10.18510/hssr.2020.8261>
9. The World Bank. (2023). *Government expenditure on education, total (% of GDP) – Azerbaijan*. <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?locations=AZ>
10. Statista. (n.d.). *Socioeconomic indicators – Azerbaijan*. <https://www.statista.com/outlook/co/socioeconomic-indicators/azerbaijan#social-progress>

REFERENCES

1. Azerbaijan Republic. (2009). *Law of the Azerbaijan Republic on Education*. <https://e-qanun.az/framework/18343> (in Azerbaijani)
2. Ministry of Science and Education of the Republic of Azerbaijan. (2023). *General information*. https://edu.gov.az/general-education/umumi-melumat_310 (in Azerbaijani)
3. State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. (2024). <https://www.stat.gov.az/> (in Azerbaijani)
4. Aliyev, I. (2013). *State Strategy for the Development of Education in the Republic of Azerbaijan*. <https://president.az/az/articles/view/9779> (in Azerbaijani)
5. Aloni, N. (2011). Humanistic education: From theory to practice. In *Education and Humanism* (35–46) Brill. (in English)

6. American University. (2019). *Global education issues: Making a difference through policy*. <https://soeonline.american.edu/blog/global-education-issues/> (in English)
7. Bakar, N., Daud, N., Nordin, N., & Abdullah, A. H. (2015). Developing integrated pedagogical approaches in play pedagogy: Malaysian experiences. *Asian Social Science*, 11(4), 234–245. <https://doi.org/10.5539/ass.v11n4p234> (in English)
8. Rustan Effendi, Y., Ibrahim, B., Nyoman Sudana Degeng, I., & Arifin, I. (2020). Humanistic Approach to Principal's Leadership and its Impacts in Character Education Strengthening. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 8(2), 533–545. <https://doi.org/10.18510/hssr.2020.8261> (in English)
9. The World Bank. (2023). *Government expenditure on education, total (% of GDP)* – Azerbaijan. <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?locations=AZ> (in English)
10. Statista. (n.d.). *Socioeconomic indicators* – Azerbaijan. <https://www.statista.com/outlook/co/socioeconomic-indicators/azerbaijan#social-progress> (in English)